

Új kutatási eredmények Töltényi Jánosról – Szembenezés és mélyszántás

GÁSPÁR FERENC

7400 Kaposvár, Kossuth Lajos utca 10., e-mail: drgasparferenc@t-online.hu

GÁSPÁR F.: *Latest research about János Töltényi – Facing facts and forging deep.*

Abstract: Myths are still being created today, as an example of this, the study presents the unsustainability of the increasingly widespread „modern” myth related to János Töltényi (1819-1870), the former director of the Kaposvár Hospital, based on archival documents published for the first time. The essence of this myth is not based on its truth value, but on its general acceptance.

Keywords: Hospital history, national hero, myth making, military court

A magyar történelem nem egy időszaka – köztük kiemelt jelentőséggel 1848–1849 története – a nemzeti mitológia meghatározó jelentőségű fejezete, amely a mítoszokra jellemzően igaz és hamis elemekből áll. „A mítoszteremtés már a szabadságharc napjaiban megindult, hiszen nincs az a valóság, amely legendaként ne lehetne még szebb.” Így született meg többek között a Nemzeti Múzeum lépcsőjén a Nemzeti dal szavaló Petőfi¹ és az akasztófán függő Damjanich kezét megcsókoló Vécsey Károly megindító „története”.²

Katona Tamás figyelmeztet rá, hogy „a szabadságharc megítélésében még gyakran kísért a századforduló nemzeti-romantikus, egyszerűsítő, csak feddhetetlen hősokról és gaz árulókról tudó szemlélete. [...] nyugodtan szembe lehetne nézni a tényekkel, és helyénvaló volna józan mérlegelésük alapján, értékeinket meg nem tagadva, de tévedésektől és előítéletektől megszabadulva írni meg a kor szívet dobogató eseménytörténetét.”³

Valóban, de kevesen vállalkoztak – vállalkozhatnak vagy mernek vállalkozni – arra, hogy a közvélemény előtt is hangot adjanak fenntartásaiknak vagy ellenvéleményüknek, mert aki mégis erre az útra lép, annak rázúduló ösztözzel, elszigetelődéssel és ellehetetlenítéssel kell számolnia. Különösen így van abban az esetben, amikor ezt a „mítosztalanítást” a kialakult és elfogadott helyi kánon és nimbusz „rombolásaként” lehet beállítani.

A mítosz eredendően vallástudományi fogalma mára már átkerült számos tudományág, köztük a történelem szókészletébe: lényege nem igazságértékében, hanem általános elfogadottságában rejlik, amely a vallási igazsághoz hasonlóan mélyen beágyazódik az ember gondolkodásába. Nem szokatlan tehát, hogy egy mítosz – a történeti kutatás eredményeivel ellentétben – igen nehezen módosítható.⁴ A tudományosság kritériumának meg-

felelő történettudományos munkákban is, mint minden más empirikus alapú tudományban, bizonyos kiinduló feltetelekből, azaz kiinduló eseménytípusokból és általános törvényekből (amelyek nemcsak determinisztikusan, hanem valószínűségi alapon is működhetnek) logikai úton történik a megmagyarázni kívánt esemény levezetése. Történelmi tárgyú narratívák esetében – amennyiben nem a közelmúlt az elbeszélés tárgya – elsősorban a közvetett tapasztalatok kerülnek előtérbe, azaz mások történettudományos vagy forrásértékkel bíró elbeszélései.⁵

Arra, hogy a mítoszteremtés folytatódik, sőt újratermelődhet, napjainkban is találhatunk példát. A mítosz fogalmát, annak hőstörténeti tartalmára utalva, a továbbiakban valamely dolgról vagy emberről keletkezett, gyakorta szándékosan létrehozott, erősen, esetleg hamis módon, túlzóan pozitív képként értelmezem. Jó példája ennek a Töltényi János (1819. szeptember 20. – 1870. május 26.) kaposvári kórházigazgató személyével kapcsolatos „tudásanyag”. A kaposvári Kaposi Mór Oktató Kórház történetének feldolgozása során kitüntetett szerephez jutó Töltényi esetében a szerzők kevésbé a kórházvezetői, alaposabban és részletekbe menően a „hálásabb” téma, az 1848–49-es forradalom és szabadságharc alatti tevékenységének bemutatására és méltatására helyezik a hangsúlyt.⁶ Ennek alapján mentesülünk annak megismétlésétől, és a továbbiakban, mintegy azok összefoglalásaként elegendő idéznünk a tiszta „ősforrás” Zétény Győző megállapítását. Töltényi „mint a hadi egészségügy egyik irányítója, nagy hűséggel és kitartással szolgálja a szabadságharc egészségügyét szinte a legelső pillanattól a végkifejletig. Három hadi egészségügyi osztályfőnök: Stáhl, Flór és Luniczer alatt ő képviseli a jogfolytonosságot, az intézkedések és rendeletek megtervezője és fogalmazója, főnökei távollétében ő vezeti a hadügymisztérium egészségi osztályát.”⁷

A kórház történettel és a Töltényivel foglalkozó szerzők (köztük magam is) Bodosi Mihály és Frankl József 1987-ben keletkezett publikációira hagyatkozva egységesen elfogadtuk, hogy a szabadságharc bukását követő megtorlás során az aradi hadbíróóság elítélte, egyes közleményekben tízévi várfogságról olvashatunk. Alig két éven belül amnesztiában részesült, amelyre a közelmúltban megszületett magyarázat szerint „a fellépő súlyos orvoshiány kényszerítette az uralkodót”.⁸ Ezek a „tények és

1 Hermann 2019, 86–97.

2 Pelyach 2013, 107–129.

3 Katona 2001.

4 Kovács 2017.

5 Horváth 2020.

6 A teljesség igénye nélkül: Frankl 1964, 51–57.; Frankl – Bodosi 1987, 1793–1797; Vértes 2016, 13.

7 Zétény 1948, 220–221.

8 Zóka 2019, 26.

érdemek” méltóvá teszik arra, hogy – újabban már – a nemzeti hősök sorába emelkedhessen. Eljutottunk odáig, hogy megállapíthatjuk: a kutatás helyét (és feladatát) átvette az értékelés.

Elfogadható is lenne mindez, amennyiben a most első ízben közzétett hadbíróági dokumentumok egyértelműen nem bizonyítanák, hogy ezek közül az állítások közül egyetlenegynek sincs valóságalapja.⁹ Az elítélés, a várfogság és ezzel együtt az amnesztia mind-mind a Töltényi-mítosz építőelemei: legendárium.

A hadbíróági eljárásoknak előírt formai kötöttségei voltak, amelyeknek nincs nyoma a vele kapcsolatos irategyüttesben, ami arra utal, hogy nem bűnvádi, hanem személyét és tevékenységét tisztázó (purifikációs) eljárásnak volt részese. Nem kizárható, hogy ezt saját maga kezdeményezte azért, hogy visszakaphassa a szabadságharc előtt az 5. tüzérezredben betöltött főorvosi állását, mert vagonfoglaltanál, korábbi hivatala megszűnésével egzisztenciális bizonytalansággal kellett szembenéznie.¹⁰

Akár megfontolásból, akár a valós helyzet józan értékeléséből adódóan már a világsi fegyverletétel, illetve az aradi vértanúk halálos ítélete előtt elkezdte begyűjteni az igazolásokat, amelyek céljának elérésében segítségére lehettek, köztük azokat, amelyek a szabadságharc alatt a hadseregből való távozási szándékát bizonyították. (Időrendben: 1849. augusztus 1., Gundélyi; augusztus 12., Torday; szeptember 18., Lumniitzer, tőle ismételt is.) Alaposságára utal, hogy októberben továbbiakat is csatolt: Sauerét, Karger és Békeffy őrnagyokét.¹¹

Tekintettel arra, hogy a különféle tanulmányokban hangsúlyosan szerepel Töltényivel kapcsolatban a „várfogság” mint ítélet, szólnunk kell erről a büntetési kategóriáról és az Aradon történő alkalmazásáról.

Közkeletű vélekedés szerint valamennyi várbörtönben hírhedten kegyetlen körülmények között tartották az elítélteket. Általánosságban helytálló is ez, ám jelentős különbségek voltak közöttük. A pesti Újépület, Kufstein és Olmütz voltak a legembertelenebbek, ezzel ellentétben különös „szerencsének” számított, ha valaki Aradon tölthette büntetését.

A visszaemlékezések szerint a foglyok többségét a főbástya alatt, a Zwinger-udvar kazamatáiban helyezték el, a szerencsésebbeket pedig a vártemplom mellett lévő ferences rendház szobáiban. A kazamatákat közel hat méter vastag földréteg borította, s ezért rendkívül egészségtelenek voltak, a dohos és nyirkos helyiségekben minden ruhanevet gyorsan megpeneszedett. A foglyok nagy része izületi bántalmakat szerzett az évek során. A helyzet jelentősen javult, amikor 1850 januárjában az – egybehangzóan jószívűnek és emberségesnek nevezett – új várparancsnok, Joseph Castellitz tábornok jelentősen könnyítette a várfogságra ítélt rabok helyzetén. Napközben nem kellett a kéz-és/vagy lábbillincset viselni. A szabályzat értelmében csak

napi egy órát lehetett volna a Zwinger-udvaron sétálással eltölteni, a foglyok mégis egész nap szabadon járhattak-kelhetek a vár belső területén. Családtagjaik és ismerőseik látogathatták őket. Az aradi nőegylet pénzzel, ételmisszerrel és ruhaadománnyal segítette a foglyokat, akik a rabruhát valamennyien polgári ruhára cserélték. Havonta egy alkalommal, vasárnap vagy ünnepnapon őrksérettel kimehettek a városba ebédelni. Castellitz halálával (1854), illetve a császár elleni sikertelen merényletet követően Aradon is minden megváltozott, ettől kezdve semmivel sem lett könnyebb a rabok helyzete, mint Olmützben vagy Kufsteinben.¹²

Töltényi ügyének tárgyalása 1849. október 3-án kezdődött Aradon, és 1850. április 23-án zárult Pesten; több mint fél éven át húzódott, amiben közrejátszott az is, hogy 1849 végén, 1850 elején (szabadon!) ismeretlen helyre távozott Aradról, így idézése eredménytelen volt. A folyamat nem ítélettel, hanem „Előterjesztés”-sel zárult, amely szerint „nem tűnik igazoltnak, a cs. kir. hadseregben viselt főorvosi állásból politikai úton legyen felmentve, és utasítsa is, hogy e címet többé ne érvényesítse”. Az igazolási eljárást lezáró, számára kedvezőtlen „egyhangú végzés” súlyos következménnyel járt számára, amelyet a későbbiekben a kaposvári befogadás tett elviselhetővé.

Az eljárás folyamán a hadbíró nemcsak a Töltényi által csatolt igazolási iratokat tanulmányozta, hanem tanúvallomásokot is beszerzett korábbi szolgálati helyéről.¹³ Ezek veszélyes helyzetet teremtettek számára, mert általuk vélemezni lehetett, hogy megvalósult a Falschwerbung (katonacsábítás), amelynek eltűrése vagy elősegítése a büntető perrendtartás szerint főbenjáró bűnnek számított.

Érdekes módon Töltényi az eljárás során nem hangsúlyozta az általa csatolt dokumentumokban fellelhető, a hadseregből (és ezzel hivatalából) való távozási szándékát, pedig azt enyhítő körülményként lehetett volna számba venni, és még önvédelemből sem használta fel korábbi elveinek, a szabadságharc ügyének megtagadására. Az ellentmondás feloldása érdekében érdemes kitérünk ennek lehetséges okára. Flór Ferenc¹⁴ kinevezését követően, 1849. április 16-án javasolta a nők bevonását (ápolónők) a sebesültek ellátásába, amit Töltényi élesen ellenezett, mert erkölcsileg károsnak tartotta jelenlétüket a kórházakban, hiszen „elvonnák a betegek figyelmét a gyógyulástól, bujaság vágyát hevítenék fel bennük”.¹⁵ Flór akarata érvényesült, Kossuth elfogadta a javaslatot. Ismerjük a hadvezér, Görgey más megközelítéssel nyugvó álláspontját is: „Egy szép napon a kormányzó egyik nővérét »országos főápolónővé« neveztek ki, s Klapka azonfelül saját kezűleg aláírt hadügyminiszteri rendelettel lepott meg, mely az országban lévő valamennyi kórházi hatóságot minden szolgálati kérdésben a nevezett »országos főápolónő« fennhatósága alá rendelte. A szépnemnek a betegápolásra való képességét ugyan még senki nem vonta

12 Szarka 2011.; Bajzik 2013, 61.

13 Bemutatásuk a Függelékben.

14 Flór Ferenc (1809–1871) 1847-től Pest város tisztí főorvosa, a Rókus Kórház igazgatója. 1849. január 22-én alezredesi rangban a hadügyminisztérium egészségügyi osztályának főnökévé nevezték ki, ezzel ő lett a honvédség katonai egészségügyének irányítója. A világsi fegyverletétel után másfél év börtönre és állásvesztésre ítélték. A kiengedést követően ismét tisztí főorvos és kórházigazgató.

15 Kapronczay 2015, 66.

9 Honvédelmi Minisztérium Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár. IV. 3. fond. k. k. Kriegsgericht zu Arad 113/1. 2.170. Közlése a Függelékben történik.

10 Erősíti ezt a feltevést, hogy az eljárást lezáró Végzésben nem vádoltként, hanem „igazolásiért folyamodó” személyként nevezik (illetik) Töltényit.

11 Bemutatásuk a Függelékben történik.

kétségbe, de beteget ápolni, meg egy országnak, sőt egy harcoló hadseregnek összes betegápolási ügyeit szervezni és vezetni két különböző dolog.”¹⁶

Szükséges kiemelnünk, hogy „a magyar szabadságharc betegápolása, az önkéntes ápolónői kar megszervezése, a hadifoglyokkal való humánus törődés történelmi értékű bizonyítékok. A krími háború előtt négy évvel – Florence Nightingale tevékenységét is megelőzve – a magyar önkéntes ápolónői intézmény olyan emberbaráti elveket valósított meg, amelyek később a vöröskeresztes mozgalomban váltak általánossá.”¹⁷

Töltényinek a kaposvári kórház élén töltött időszakára vonatkozóan is szükséges korrekció, amelyre a 2020-ban megjelent Felszeletelt történelem című kötetben már utaltam.¹⁸

Nagyszámú közlemény foglalkozik személyével, munkásságával, aminek következtében vele kapcsolatban is érvényesül a törvényesség: ahol nagy az áradás, ott bő a hordalék. Valós ez a veszély, mert a már korábban feltárt, illetve publikált ismeretanyagra alapozva keletkeznek olyan újabb közlemények, amelyeknek szerzői, bízva elődeik szakmai alaposágában, olyan „tényanyagot” használnak fel – emelnek át –, amelynek felülvizsgálata szükséges lenne. Ezek közül most csak egyet vizsgálunk meg. Az irodalom szerint kórházvezetőként 1866-ban jut el népszerűsége csúcsára, a königgrätzi csatában jelentős veszteségeket szenvedett somogyi 44. gyalogezred szállíthatónak ítélt sebesültjei hazahozatalával. Egyes kutatók tényként közlik, hogy „saját kezdeményezéséből a harctérre utazott, ott összegyűjtötte a sebesülteket”, és vasúton hazaindította őket. Bodosi Mihály¹⁹ így ír erről: „A csatában magyar csapatok is részt vettek, főképpen dunántúliak. Igen sok sebesült maradt a harctéren, akik a közeli városokban kerestek menedéket. Töltényi a Balaton-parton építkező Déli Vaspálya Társaság segítségével vonaton a somogyi ezred sebesültjeiért indult, és sikerült is a már kolerával fertőzött morvaországi területeken összegyűjteni a sebesülteket, és azokat a vasút segítségével hazahozni, a 80 somogyin kívül még ugyanannyi veszprémi és Fejér megyei sebesültet is. A somogyiakat Boglárig vasúton hozták, onnan kocsikon szállították Kaposvárra, hol felépülésükig kezelése alatt maradtak. A vármegye vezetőit nemcsak megrendítették a történetek, hanem Töltényi cselekedetét olyan nagyra értékelték, hogy állami elismerésre terjesztették fel. [...] Az ügy eljutott az uralkodóig, aki szorongatott politikai helyzetben engedélyt adott arra, hogy cselekményéért az uralkodó dicséretét tudassák.”²⁰

Egy másik forrás úgy tudja, hogy „Töltényi honvédegyeségi tudására pedig az 1866-os königgrätzi osztrák csatavesztést követően lett égető szükség, amikor a sebesült somogyi, veszprémi és Fejér megyei katonák hazaszállításáról és előbbiek ellátásának megszervezéséről kellett gondoskodnia”.²¹ Ezeket a kijelentéseket két

szempont alapján is indokolt pontosítani. Több példát találunk arra, hogy a megyék vállalták: a (saját illetőségű) sebesülteket elhelyezik, és erre megfelelő számú férőhelyet biztosítanak. Nem történt ez másként Somogyban sem: „Somogy megye lakossága emberbaráti érzületének újabban szép jelét adá az által, midőn a községek nagyobb részt oda nyilatkoztak, hogy saját illetőségbeli, a harctéren sebesült honfiaiakat készek saját költségükön ápolás alá venni, és minden e részben szükségesekkel ellátni, kötelezvéni magukat egyszersmind azokat a legközelebbi vasútállomástól elszállítani [...]”²²

Ennek alapján indult el a sebesültekért a kórház igazgatója. A Pesti Napló tudósít magyar sebesültek vasúton történő hazaszállításáról²³ (július 1-jén 206, július 4-én 350 főt említenek), akiket döntő részben a Ludoviceumban, illetve a mögötte lévő Orczy kertben felállított sátrakban helyeztek el. Tény, hogy augusztus közepére „Az Orczy kertben egyre fogynak a sebesültek, kiknek költségükön vidékre vagy magán ápodákba szállították. Egy pár száz maradt ugyan még, de remélhető, hogy őszre e szép helyiséget ismét átadják a közönség használatára. Nem tagadhatni, hogy e kert némi csonkulást szenvedett a sebesültek idehelyezése által. A sátrak végett sok fát ki kellett vágni, s virágágyak és pázsitok is oda lettek.”²⁴

Nem rendelkezem forrással arra vonatkozóan, hogy Töltényi mikor és honnan indult haza a sebesültekkel. Érdekes és rejtélyes módon Töltényi „személyes” akciójáról sem a korabeli helyi sajtóban, sem a Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Vármegyei Levéltárában nem találtam hivatkozható forrásra vagy megerősítésre.

A második szempont a frontra utazás, illetve az ott történő sebesült-egybegyűjtés valóságátartalmát teszi kétségessé. Wolfgang Jaeger tanulmányában a königgrätzi csataterén maradt sebesültek orvosi ellátását vizsgálja. Közli, hogy a sebesültellátás (első ízben a monarchia hadiégészségügye esetében) már a mainak megfelelően háromfázisú volt:

- 1./ a sebesültek hátraszállítása a frontvonalból az egészségéghelyekre, ott elsősegélybeli ellátás, ezt követően
- 2./ továbbszállítás a mozgó tábori kórházakhoz, ott a sürgősen szükséges operációk és más beavatkozások elvégzése, végül
- 3./ elszállítás a hátszárzbéli hadikórházakba, ahol a szükséges eszközrendszer és állomány a teljes körű ellátást biztosítani tudja.²⁵

A különféle kórház-történeti tanulmányok egybehangzóak abban a tekintetben, hogy Töltényi a sebesültek összegyűjtésének és hazahozatalának jutalmául elismerésben részesült: „Töltényi Jánosnak, megyénk egyik jelesebb orvosának a múlt háború alatti sikerdús s hasznos szolgálataiért Ő cs. k. ap[ostoli] Felsője legmagasabb megelégedését méltóztatott legkegyelmesebben kijelenteni, s egyszersmind elrendelni, hogy ez hatóságilag az illetőnek tudtára adassék.”²⁶

16 Görgey 1911, 99.

17 Kapronczay–Szenkeő 1981, 121.

18 Gáspár 2020, 65–67.

19 Dr. Bodosi Mihály (1909. december 13. – 2005. március 21.) olimpiikon, Kaposvár díszpolgára, osztályvezető főorvos, címzetes egyetemi docens, a kórház történetének kiemelkedő kutatója. Életről és gazdag hagyatékáról: Gáspár 2020, 7–19.

20 Bodosi 1996, 4–5.

21 Szemes 2022, 13.

22 (St) Somogy megye... Somogy, 1866. július 31.

23 Julius 1-jén esti 10 órakor... Pesti Napló, 1866. július 4.

24 Az Orczy-kertben... Pesti Napló, 1866. augusztus 15.

25 Jaeger 1991; Zachar 1993, 177.

26 Kitiüntetés. Somogy, 1867. április 2.

A kutatás a már több szerző által is ismertetett híradásban foglaltakon túlmenően további esetet is feltárt, amely inkább általános, mint személyes jellegű, és Magyarország királyi tárnokmesterétől származik:

„[...] a hadfőparancsnokság mind a maga, mind a cs. kir. hadügyminisztérium nevében ismételve, legmelegebb köszönetét nyilvánította azon hazafias buzgalomért, amelyet a megyék, községek, testületek és magánosok a sebesült és beteg harcosok javára irányzott törekvéseikben egyaránt versenyezve, oly mérvben kifejtettek, hogy a magánápolásba vétel iránt beérkezett számos ajánlatoknak csak kisebb részét lehetett igénybe venni, és azonkívül tetemes kegyadományok is tétettek a sebesültek sorsának enyhítésére.

Midőn erről címet kellő közhírré tétel végett értesítem, nem mulaszthatom el részemről is elismerő köszönetemet nyilvánítani azon buzgó közreműködéséért, amelynek főleg tulajdonítható, hogy szenvedő harcosaink megsegélyezésének szent ügye, mint általában az egész hazában, úgy különösen hatósága területén is oly lelkesen lőn felkarolva, s oly szép eredménynek örvendhetett.”²⁷

Töltényi nem feledte honvédtiszti előéletét, érzelmileg kötődött a hadsereghez. Közvetlenül a kiegyezés után – sikertelenül – kérelmezte, hogy eredeti rendfokozatának elismerésével vegyék vissza a honvédség kötelékébe.

Azt, hogy milyen súlyos következményekkel jár/járhat, amikor a téves állítás hólabdaként továbbgördülve a múlt idővel egyre növekedve talál magának új befogadó helyet, jól illusztrálja A hála című „orvosdráma”²⁸, amely 2015-ben az egyik „legjobb alternatív színdarab” jelölést kapta a 15. Pécsi Országos Színházi Találkozón. Az erről szóló tudósításban olvashatjuk: „Töltényi Jánost Kossuth egészségügyi titkáráként a forradalom bukása után tíz év fegyházra ítélik. Amnesztiával szabadul és amolyan kényszerállomásként Kaposvárra helyezik. Jottányit sem enged elveiből. Kiváló orvosként megment 1866-ban kétszáz somogyi-zalai bakát, feltalálja a kolera gyógyítását. A hír szétfut Ausztriában is, és Ferenc József sem tudja megtagadni a kitüntetését. Ám van egy különös feltétel, hogy megtörjék. Hálás beszédet kell mondania a császárt fényezve, aki a legnagyobb ellensége.”²⁹ Az idézett hét mondat tíz valótlanyságot (tévedést) tartalmaz.

Jó volna, ha ez a történet itt véget érhetne, ám a színmű bemutatását hat évvel követően megjelent kötet jó példája annak, hogy a színpadról áradó „tudásanyag” átöröklődik.³⁰

Összefoglalás

Közleményünkben a kaposvári kórház történetét ismertető publikációkban kitüntetett helyen szereplő Töltényi János (1819-1870) kórházigazgató életének két olyan eseményét (az 1848/49-es szabadságharc leverését követő megtorlás elszenvedése és a königgrätzi csatamezőn a sebesültek általa történő összegyűjtése, majd hazahozatala) vizsgáltuk meg, amelyek esetében napjainkig tartóan folyamatos mítosz-gyarapítás tapasztalható. A kutatás során bebizonyosodott, hogy az azt tápláló állításoknak nincs valóságalapjuk.

Nietzsche szerint a mítosz a történeket is cselekvésként, személyes aktivitásként ábrázolja, ami annak elemét kiemeli a tér-idői meghatározottságból és az általános emberi, az „örök” képzetével ruhazza fel. A heroizáló mítoszteremtő koncepció elsősorban a nemzeti ügy iránti elkötelezettség, a következményes bukás okozta tragikum miatti lelki sebek begyógyítására szolgál/hat. A súlyos veszteségeket a (kollektív) tudat nem képes anélkül elfogadhatóvá tenni, hogy értelmet adna a reménytelen küzdelemnek, így az „egyszerű” áldozatokat is hősöknek kívánja látni és láttatni. Munkám során nemcsak a helyi mítosz valóságtartalmát, hanem eredetét is vizsgáltam. Megállapítható, hogy a Töltényivel kapcsolatos mítosz konkrét személyekhez kapcsolhatóan mesterségesen létrehozott, az idő folyamán bővülő és „kiteljesedésében” egyre gazdagabbá válik.

Köszönetnyilvánítás

Hálásan köszönöm dr. Bajzik László (Kecskemét), Kemény Krisztián és dr. Lenkefi Ferenc (Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár), Prof. Dr. Szakály Sándor (Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár), a Takáts Gyula Vármegyei Hatóköri Városi Könyvtár helytörténeti részlege munkatársainak segítségét. Külön köszönettel tartozom Prof. Dr. Hermann Róbertnek (Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár, Dualizmus-kori Kutatócsoport) a kézirat lektorálásáért és tanácsaiért.

27 Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Vármegyei Levéltára. Alispáni iratok. 6790/1866. október 21.

28 Bekes 2015, 32–45.

29 S. Kovács 2015.

30 Kiss 2021, 328.

Függelék

Dokumentumok

Arad

1./ Az Erdemes cs. kir. Igazoló Bizottságnak 1849. október 3. Helyben

A Magyarországon, Székesfehérváron született 30 éves, katolikus, nőtlen Töltényi János, aki a cs. kir. József Akadémián tanult orvostudományt, 1843. július 16-án lett doktorrá avatva, utána besorozták a cs. kir. 4. ulánuszredhez főorvosnak.

1846. szeptember 16-án lóról való bukás által az első végtagjaiban keletkezett bénulásszerű állapot következtében időlegesen nyugdíjazást nyert. [Ez új, eddig még sehol nem közölt információ. G. F.]

A magas főparancsnokság parancsával 1847. október 7-én ismét felülvizsgálat elé állították, és könnyű szolgálat-tételre átminősítve 1848. február 17-én Pestre, az 5. tábori tüzérezredhez lett beosztva.³¹ Részben a Sáros-fürdőben volt alkalmazva Budán,³² részben Pesten a helyőrségi kórházban osztályos orvosként 1848. szeptember 20-áig, [új információk, G. F.]

(oldalváltás)

ahonnan a tudomása nélkül, és anélkül, hogy bármit is tehetett volna, Ő Királyi Fensége, a Főherceg Nádor és Királyi Helytartó az ezredétől áthelyezte a magyar nemzetőri tanácsba³³, és itt az volt akkori vezénylő törzssorvos, dr. Sauer³⁴ mellett segédi és titkári szolgálatot látott el. Miután a nemzetőri tanácsot beolvasztották a hadügyminisztériumba, az akkori részlegvezető, Stáhly³⁵ külön kívánságára az újonnan létesített egészségügyi részleghez lett rendelve titkárnak. December 30-án a részlegvezető Stáhlytól parancsot kapott Kisújszálláson egy tábori kórház létesítésére. [Új információ. G. F.] Ennek az lett a következménye, hogy a cs. kir. hadsereg Pestre történt bevonulása előtt alulírott távol volt onnan, és el volt vágva minden visszatéréstől, majd egy hadügyminiszteri parancs következtében Debrecenbe kellett mennie. Odaérkezve azonnal az akkori hadügyminiszterhez, Mészáros tábornok úrhoz ment, hogy az elbocsátását kérje. [Új információ. G. F.] Ezt azonban nemcsak nyersen elutasították, hanem a felülvizsgálati bizottsághoz tették, mert ott hiányzott a főorvos. Így a hivatala megtartásával, de fizetés nélkül³⁶ 1849. február 9-ével

főorvossá nevezték ki. Múlt év június 1-jén a hadügyminisztérium egészségügyi segédtanácsossá nevezte ki. Minthogy nem kapta meg az elbocsátását, ez a kinevezés semmit sem változtatott a szolgálati tevékenységén, amit annál inkább is kénytelen volt tudomásul venni, minthogy a hadügyminisztérium a második elbocsátási kérelmét is elutasította. Ez a valóságos bemutatása azoknak a szolgálatoknak, amelyeket alulírott a forradalom alatt a körülményeknek engedelmességgel teljesíteni kényszerült. És minthogy ő a . // . alatt mellékelt bizonylat szerint az áthelyezését a cs. kir. szolgálatból soha nem kérvényezte, hanem a 3/. alatt csatolt kinevezési okmány szerint a kir. helytartó parancsára lett áthelyezve a nemzetőri tanácshoz. A forradalom tartama alatt folyamatosan az egészségügyi irodában fogalmazási területen dolgozott alsóbbrendű hivatalnokként. A 4/. és 5/. jelű bizonylatok szerint (oldalváltás) kétszer is hiábavalóan kérvényezte az elbocsátását, semmilyen esküt nem tett, és kötelezvényt sem adott. Ezért alulírott reméli, hogy az erdemes bizottságnak bemutatta a teljes igazolását magyar kormánytól való időzéséről.

Hogy pedig milyen érzelmű volt az alkalmazása során, és milyen viselkedést tanúsított adott alkalommal a cs. kir. katonasággal szemben, az látható a 6/. és 7/. és 8/. alatti tanúsítványokból.³⁷

Dr. Töltényi s. k.

2./ Tényállás

Felvéve 1849. október 18-án dr. Töltényi János úrral, a cs. kir. 5. tábori tüzérezred főorvosával az 1848–49-es magyarországi forradalmi időszak alatti magatartásának igazolásáról.

Az 1849. október 3-án kelt 1518. számú igazoló iratának felolvasása után, annak kiegészítésére kijelenti a következőket.

Töltényi Jánosnak hívnak, Magyarországon, Székesfehérváron születtem, 30 éves, katolikus, nőtlen vagyok, és cs. kir. főorvos az 5. tábori tüzérezredben, bíróságilag elmarasztalva soha nem voltam.

Bár az igazoló iratomban minden körülményt pontosan kifejtettem, azt, hogy milyen módon kerültem a lázadók szolgálatába, hozzá kell még fűznöm, hogy december 8-án a lázadóminisztériumba rendelték titkárként az egészségügyi részleghez, és hogy a lázadók egyenruháját (oldalváltás)

csak felülvizsgálatkor viseltem, egyébként mindig civilben jártam. A lázadóknál való alkalmazásom idején a jó érzelmeim bizonyítására felhozom még itt Karger és Békeffy őrnagyok tanúságtételét, és nincs több emondanivalóm. Töltényi főorvos s. k.

Felolvasva, megerősítve és aláírva

Georg Zillich
százados

Johann Stadler
százados

Anton Kornberger
őrnagy mint elnök

Kovács hadbíró százados

31 A tábori tüzérséget az 5. tüzérezred képviselte, amelyet 1816. augusztus 1-jén állítottak fel. Tulajdonosa 1840-től Natalis von Beraldo-Bianchini tábornok. Az ezred nem egy helyőrségben, sőt nem is egy országban települt. Annak ellenére, hogy a személyi állománya döntő többségében cseh, a törzs Pesten volt. Csikány 1998, 54–73.

32 Az eredetiben német nyelvű kézírásos szöveget kiolvasó és fordító Bajzik László megjegyzése: „a német szövegben szereplő Blocks Bad a nevét a Gellért-hegy német nevéől kapta, ami Blocksberg volt. A Sáros-fürdő a mai Gellért-fürdő közelében helyezkedett el, nevét a víz alján leülepedett finom iszap adta.” Hálásan köszönöm segítségét.

33 Pontosan: Országos Nemzetőrségi Haditanács.

34 Sauer Ignác (1801–1863) 1848-ban országos főorvos, a polgári egészségügy irányítója. Egyetemi tanári székfoglalóját elsőként tartotta meg magyar nyelven (1843), illetve később is kezdeményezte a magyar nyelvű orvosi oktatás általánossá tételét. A szabadságharc bukását követően katedrájától megfosztották, 1861-től ismét országos főorvos.

35 Stáhly Ignác (1789–1849) sebész, egyetemi tanár, az MTA tagja, Pest díszpolgára. Stáhly ezzel (is) indokolta Töltényi kinevezését: „Sajnálatomra, a magyar nyelv nem ismeretében mást javaslatba nem hozhatok.”

36 Ez félreérthető megfogalmazás. A „fizetés nélkül” az ő esetében azt jelentette, hogy korábbi illetményét folyósították a továbbiakban is, azt nem emelték meg.

37 A jelzett (hivatkozott) bizonyítványok, igazolások, tanúsítványok bemutatása a továbbiakban történik.

Az eljárás dokumentumai, Pest³⁸

3./ Az 1850. április 22-én lezajlott tárgyalás

Töltényi János főorvos úr elő lett szólítva, az igazság elmondására való megfelelő emlékeztetés után kérdezésre a következőket adta elő. Arra a nekem tett előterjesztésre, hogy több orvost rábeszéltem a cs. kir. seregből a honvédcapatokba való átlépésre, el kell mondanom, hogy senkire nem gyakoroltam ilyen befolyást, és magam is kényelmetlenül voltam a magyar minisztérium egészségügyi részlegénél alkalmazva.

(oldalváltás)

Meglehetősen jól ismerem ugyan Wanicek és Navratil tábori orvosokat, akikkel itt, Pesten ismerkedtem meg. Wanicek tábori orvossal csupán esténként jöttem össze kávéházban, keveset beszéltem vele, és még kevesebbet beszéltem rá átlépésre a honvédcapatoknál való szolgálatértelhez. Ami Navratil tábori orvost illeti, ő maga jött hozzám, és elmondta, hogy ha főorvos lehetne, úgy szeretne a honvédcapatokhoz menni. Az egészségügyi részleg titkáráként túl csekély volt a hatásom arra, hogy ebben befolyást gyakorolhattam volna. Amíg a minisztérium 1848. évben Pesten volt, és az orvosdoktor Sauer professzor a részleg főnöke volt, a cs. kir. katonaságnál szolgáló egyetlen orvos sem lett a honvédcapatokhoz felvéve.

Arról az elem tárt körülményről, hogy hatással voltam több cs. kir. tábori orvosnak a magyar seregben törzsorvossá történt előléptetéséhez, kijelentem, hogy nem igaz, mert a dolog a következőképpen áll. Ha egy felkelőfőnöknek törzsorvosra volt szüksége, akkor a saját csapatából az egyik főorvos urat vagy szakorvost

(oldalváltás)

hozta javaslatba, és az egészségügyi részleg kiadta a kinevezést. Milyen hasznot meríthettem volna abból, ha valamely tábori orvos előléptetésére befolyást gyakorlok?

Teljesen valós, amint elem tárták, hogy a múlt év május havában tanácsossá neveztek ki az egészségügyi osztályba. Csakhogy ezért az alkalmazásért én soha nem folyamodtam, és a lázadóminisztérium Pestre érkezésekor kértem az elbocsátásomat az igazoló iratom előterjesztett tanúsítványa szerint dr. Lumnitzertől. Ezt azonban nem biztosították, és arra kényszerültem, hogy maradjak a forradalom befejezéséig, mert a minisztérium Szegedre küldött az ottani kórházak meg szemlélésére.³⁹ A minisztérium Pestről való elvonulásáról semmit sem tudtam, és nem maradhattam vissza Szegeden. Amikor Szegedről ismét Pestre akartam utazni, Kecskeméten tudtam meg, hogy a minisztériumot Szegedre helyezték, így

(oldalváltás)

ismét visszatértem Szegedre.

Egyéb elmondanivalóm nincs.

Töltényi főorvos s. k.

Felolvasva, megerősítve és aláírva

Georg Zillich
százados

Johann Stadler
százados

Anton Kornberger
őrnagy mint elnök

Kovács hadbíró százados

4./ Előterjesztés

Dr. Töltényi Jánost, az 5. tábori tüzérezred cs. kir. főorvosát 1848. szeptember 20-án Óexcellenciája a cs. kir. Fenség, István főherceg honvéd főorvossá és segéditsttje nevezte ki a nemzetőri tanácshoz, ahol dr. Sauer törzsorvos működött. Ebben az időben nem mulasztotta el, hogy rábeszélje átlépésre a cs. kir. hadseregben szolgáló orvosokat a magyar hadseregben való szolgálattételre. Amikor ezután a nemzetőri tanácsot egybeolvasztották a minisztériummal, titkárként az egészségügyi irodához került. 1848. december 30-án dr. Stáhly szekciófőnöktől azt a parancsot kapta, hogy menjen Kisújszállásra, hogy ott tábori kórházakat létesítsen. Ennek révén történt, hogy távol volt Pesttől, amikor a múlt év január havában a cs. kir. csapatok bevonultak oda, és ezután a visszatérés már nem lett volna lehetséges a számára.

(oldalváltás)

Debrecenbe a minisztériumhoz bevonulva múlt év januárjának elején állítólag kérelmezte az elbocsátását Mészáros hadügyminisztertől, amit azonban megtagadtak tőle. Február hónapban törzsorvossá léptették elő, és a múlt év júniusában kinevezték egészségügyi tanácsossá. A minisztérium Pestre helyezésével együtt ő is odament, és még annak elmenekülése előtt, a múlt év júniusában elvonult meg szemlélni Szegeden a kórházakat. Visszatérése során csak Kecskeméten tudta meg a menekülést, ezért visszament Szegedre, ahová a minisztériumot is helyezték. Ettől az időtől kezdve a forradalom befejezéséig folyamatosan a lázadók szolgálatában maradt.

Múlt év június havában állítólag ismételten kérelmezte az elbocsátását Görgői lázadóvezérnél, de ezt nem kapta meg. Jóllehet az igazolásért folyamodó kétszer is

(oldalváltás)

kérvenyezte az elbocsátását, és erről tanúsítványokat csatolt, ebből semmi esetre sem lehet jó érzelmre következtetni, mert ezeket a tanúsítványokat kompromittált egyének állították ki, és kevés hitelt érdemelnek. Ezenfelül az egyik kiállító azt a megjegyzést is teszi, hogy az igazolásért folyamodó összeveszett a szekció főnökével, dr. Florral, ami teret ad a vélelemnek, hogy ez volt az oka az elbocsátásért való kérelmének. Az igazolásért folyamodó az igazságra alapozott semmi más módon sem tudja bizonyítani a lojális érzelmét. Éppen ellenkezőleg, ennek ellentmond a törzsorvossá történt előléptetésének elfogadása, továbbá az egészségügyi tanácsossá való előléptetésének bekövetkezett elfogadása azután, hogy megtörtént Magyarország elszakadása az Összmonarchiától, továbbá e minőségben teljesített szolgálatai a forradalom befejezéséig.⁴⁰ Ha az

38 HM HIM HL. IV. 7. fond. k. k. Kriegsgericht zu Pest 1850-1/617. Az aradi hadbíróóság 1849 végéig működött, a továbbiakban a lezártan ügyeket, Töltényiét is, a pesti hadbíróóságon tárgyalták.

39 Az 1849. április 21-én kiadott A magyar hadsereg egészségügyi ügyvitelének vezérfonala című szabályzat (és mellékletei), valamint a Rendelet a betegápolás ügyében (1849. május 7.) alapján kellett Töltényinek ellenőriznie a szegedi kórházat. Amíg Pesten a katonai orvosi kar létrehozása (és tábori kórházak helyének kijelölése) volt a cél, addig Flór Ferenc főleg a betegápolás megszervezésére és biztosítására összpontosított.

40 A Töltényi által kiadott rendeletek 1849. január 18. és július 26. között a Közlönyben, a kormány hivatalos lapjában jelentek meg. A fellehető 11-en az aláírások: „Osztályfőnök hivatalos távollétében Töltényi titkár”, vagy „Hadügyi osztályfőnök megbízásából. Töltényi, segéd-tanácsos”.

igazoláért folyamodónak a szívén feküdt volna, hogy minden további szolgálattétel elutasítson magától, ezt közölni lehetne volna, és nem ment volna Kisújszállásra, ahol a magyar minisztérium ellenséges álláspontja már nem lehetett ismeretlen előtte, és nem lett volna számára szükséges Debrecenbe menni sem. Múlt év június havában a minisztérium ugyanígy rábízta a szolgálati utat Szegedre, és ismét a korábbi szolgálattételét végezte.

Ennek következtében az az egyhangú

végzés [kiemelések az eredetiben, G. F.]

nyert megfogalmazást, hogy ő nem tűnik igazoltnak, a cs. kir. hadseregben viselt főorvosi állásából politikai úton legyen felmentve, és utasítva is, hogy e címet többé ne használja.

Pest, 1850. április 23-án

Georg Zillich
százados

Johann Stadler
százados

Anton Kornberger
őrnagy mint elnök

Kovács

hadbíró százados

A Töltényi által csatolt bizonyítványok és tanúsítványok⁴¹

Kinevezés

Töltényi Karol [sic!] úr 5dik tüzérezred főorvos a nemzetőrségi országos tanácshoz igazgató orvosi segédül főorvosi cím és honvéd főorvosi rendes illetményel s 20 pengőforint havi pótpénzzel f. [olyó] e. [év] Október 1-től kineveztetik

Budapest 1848 Szeptember 20 án

István Nádor sk. kir. helytartó Batthyány Lajos s.k.

194 számon A had[ügy]minis[ter]i Egészségi Osztályból

Tiszti Rendelvény

Töltényi János Őrnagy Törzs Orvos Úrnak!

Mint a tárczához tartozó Egészségi Osztály titoknoka Ön ezennel általam – eddigi hivatalos állása és illetménye mellett – Törzs Orvosnak Őrnagy címmel – Január 15ödikétől számítva – kineveztetik.-

Szolgáljon Önnek ezen rendelvény megkülönböztetett rangja és állására nézve igazoló okmányul.

Debreczen Febr[uar]. 9én 1849

Hadügyminiszter

Bizonyítvány

Hogy Töltényi János orvosi igazgatóság titoknoka 1848 november hóban, midőn az Új- épületben⁴² fogva tartott

41 Magyar nyelven íródtak.

42 A Canevale tervei alapján a 18. század végén Pesten felépített katonai rendeltetésű Újépület (Neugebäude) a Lipótvárosban, a mai Szabadság tér területén állt. Az óriási belső udvart bezáró négyszögletes épület építése 1786-ban kezdődött, és a Kárpát-medencében a legnagyobb katonai építménynek számított. Amikor elkészült, az 5. tüzérezred lakotnyájaként működött. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc bukását követően börtön volt. Az épület falánál végezték ki 1849. október 6-án gróf Batthyány Lajost, az első független magyar kormány miniszterelnökét. 1897-ben bontották le.

határ örök közt a cholera uralkodott, azokat beteges állapota daczára, nemcsak éjjel s nappal ernyedetlenül ápolta, hanem tulajdon ingeit is köztük felosztotta – ezennel mint szemtanu igazolom.

Arad, 1849 aug[usztus] 1én

Dr. Gundélyi [? G. F.]

Bizonyítvány

Töltényi János volt magyar Hadügyminisztérium Egész[ter]ügyi osztály hivatalnoka által megkeresettvén, ezennel pártatlan bizonyítást nyujtok, miként a' nevezett titkár úr hivataloskodási ideje alatt osztályabeli főnök Flór Ferenc urral többszöri kellemetlen surlódások [miatt, G. F.] – legfőleg pedig említett Titoknoknak politikai hitét ösmervén állíthatom: hogy belső meggyőződése alapján –, emlékezetemre f[olyó] é[v] Január havában Mészáros Lázártól személyes jelenlétben hivatalátóli felmentését kérte, mely nékie kemény megjegyzéssel megtagadtatott, a' megtagadást egyszerűen kén[y]szerítő joggyakorlatának tulajdoníthatván.

Minek is igazságos voltára szükség esetében, – és vallásos kötelességem szerint – hitnek letételét minden időben ajánlom.

Kelt Aradon Augusztusnak 12. 849

Torday Gyula
Titoknok

Bizonyítvány

Töltényi János volt hadügy egészségügyi osztály hivatalnok Görgey volt hadügyminis[ter]tertül f. évi jun[ius] havában elbocsátását kérte, de azt meg nem kapta. Ez iránt a nevezett orvos urról biztosítása tervére kikért s' adott bizonyítványom midőn elveszettek állítatik, azt ismét ezennel kiadni kötelességemnek tartom.

Kelt Aradon Szeptember 18án 1849

Dr Lumnitzer Sándor⁴³

Bizonyítvány

Hogy Töltényi János orvostudor úr nálam mint ország[os] főorvos mellett mint titoknok jelesül működött[í] és ezen hivatal[r]a a nélkül hogy folyamodot[í], Előjárói ajánlatára és az akkori haditanács előterjesztésére, a Fenséges nádor által neveztetett ki, ezennel bizonyítom.

Ezen alkalommal továbbá nyilvánítom hogy a fen[n] nevezett orvos úr, míg oldalom mellett működött, nem csak a legnagyobb szorgalommal tely[j]esíté ide tartozó teendőit, hanem azon felül az újépületben 1848^{diki} november havában a foglyok közt kitört cholera járvány alkalmával ezeket beteges állapot daczára a legnagyobb feláldozással ápolta, míg a hadügyminis[ter]teri egészségügyi osztályba Dr Stáhly Osztályfőnök kívánatára mint titoknok állíthatott

Pesten 1⁶ Oktob[er] 849

Sauer Ignác

43 Lumnitzer Sándor (1821–1892) sebész, Görgey seregének törzsorvosa (ő látta el a sérülését követően Görgey fejsebét). A szabadságharc bukása után besorozták az osztrák hadseregbe ápolóként. Később, 1880-ban egyetemi tanár lett.

Igazolás [eredetiben német nyelven, G. F.]

Minthogy a cs. kir. osztrák hadsereghez való jó érzületeim miatt a magyar seregben nem akartam szolgálni, és jóllehet már 1848. november 4-én az Országos Honvédelmi Bizottmány nyugdíjazott, 1849. április 5-én a tényleges nyugdíjazásomat igényeltem. Dr. Töltényi úr volt az, aki ehhez hozzásegített, noha teljesen egészséges voltam, és dr. Töltényi úr ismerte a felfogásomat. Ezért nem határolódom el attól, hogy fent nevezett doktor urat jó császári érzelműnek nevezem, amit ezennel a valóságnak megfelelően a pecsétemmel és aláírással megerősíték.

Pest, 1849. október 2-án

P. H. Békeffy József

az oroszországi I. Miklós cár

9. huszárezredének őrnagya

.....

Dr. med. Töltényi János

úrnak [eredetiben német nyelven, G. F.]

Nem határolódom el attól, hogy a valóságnak megfelelően igazoljam, hogy Ön Debrecenben, a legcsekélyebb bajom nélkül, csupán csak mert Ön tudta, hogy egyáltalán nem akarok szolgálni, időleges nyugdíjazást kérelmeztem, aminek következtében nyugdíjaztak is.

Pest, 1849. október 12-én

P. H. Karger őrnagy

A hadbíróóság által bekért vélemények:⁴⁴

A magyarországi cs. kir. tábori törzssorvosi igazgatóság 271. sz.

Az érdeemes cs. kir. hadbíróóságnak

Pesten

Az érdeemes cs. kir. hadbíróóságnak a múlt év október 17-én kelt, 1824. számmal kézbesített megkeresésére, az 1849. október 20-án kelt 320. számú itteni jegyzékkel tudtára lett adva, hogy Dr. Töltényi János, a cs. kir. 5. tüzérezred korábbi főorvosa főorvosként átlépett a honvéd tüzérséghez, a fennállt magyar hadügyminisztérium által az egészségügyi osztály előadói titkárává lett kinevezve, előzőleg pedig a nemzetőrség tanácsnokává. Mint ilyen minden lehetséges eszközt felhasznált arra, hogy a már hosszabb ideje szolgáló és a katonai egészségügyi szolgálatban tájékozott tábori orvosokat a lázadókhöz való átlépésre csábítsa, az átlépésükre való rábeszélésekkel és a cs. kir. tábori orvosi ágazatot becsmérlő és gyalázkodó beszédekkel élt.

(oldalváltás)

Ezzel szemben a legcsillagóbb kilátásokat vetítette előre a lázadóknál azzal, hogy az átlépők később alezredessé, törzssorvossá, miniszteri tanácsossá, és a minisztériumban szanitéc-előadóvá lesznek kinevezve. Hogy pedig több tábori orvost megnyerjen a magyar ügynek, előléptetést ígért nekik a lázadóknál, sőt néhányat még akaratuk ellenére törzssorvossá is előléptetett.

Az e hónap 15-én kelt 1518. számú nagybecsű jegyzék folytán a tábori törzssorvosi igazgatóság ezt szolgálati tisztelettel tudatja, minthogy az első forradalmi szakasz

alatti itt tartózkodáskor ezt volt alkalma tapasztalni.

Buda, 1850. január 19-én

D^r B [olvashatatlan, G. F.]

törzssorvos⁴⁵

.....

Az érdeemes cs. kir. Tábori Orvosi Igazgatóságnak Pest, 1850. január 23-án

Elküldve Nedelkovics J., Mihalowski [Feljegyzés az iraton. G. F.]

Hivatkozással a folyó év január 19-én kelt 271. sz. becses írásra Dr. Töltényi korábbi tábori főorvost terhelő adatok közlésére vonatkozólag, az érdeemes címhez az a szolgálati szívességgű megkeresés intéztetik, hogy szíveskedjenek továbbá még a következőket közölni. Melyik tábori orvosokat csábította átlépésre és melyik tábori orvosokat kísérelte meg átlépésre csábítani, és ehhez lehet-e alkalmas tanúkat megjelölni? Ugyanígy ha a tanúk kikérdezhetők lennének arról, hogy Töltényi gyalázkodó beszédekkel becsmérelte-e a tábori orvosi ágazatot, amelynek tábori orvosai a maguk akarata ellenére lázadó törzssorvosokká lettek előléptetve,

(oldalváltás)

és végül mely cs. kir. tábori orvosok lettek ily módon törzssorvossá előléptetve.

Kovács

hadbíró százados

.....

A magyarországi cs. kir. tábori törzssorvosi igazgatóság 384. sz.

Az érdeemes cs. kir. hadbíróóságnak

Pesten

Az e hónap 23-án kelt 679. számú becses megkeresésére a tábori törzssorvosi igazgatóság szolgálati tisztelettel válaszolja, hogy Dr. Töltényi az itt jellemzett módon tevékeny volt sok tábori orvosnak a lázadókhöz való átlépésében. Az ellene szóló tanúként megjelölhető az 5. tüzérezred jelenlegi két tábori főorvosa Johann Wanek és Ludwig Navratil urak, akik közül az utóbbi a tábori törzssorvosi igazgatósághoz van vezényelve, és akiket átlépésre csábított. Töltényi akaratuk ellenére léptette elő Dr. Minderlein jelenlegi ezredorvos urat a császári könnyűlovas ezredtől, aki ezt az előléptetést elutasította, és Dr. Pürstinger főorvos urat a gróf Gyulai féle 3. zászlóaljtól, amivel ő a felkelőknél volt. Jelenleg a szegedi katonai kórházba van vezényelve.

Buda 1850. január 27.

D^r B [Anton Beé]

törzssorvos

.....

A Bervaldo altábornagyról elnevezett cs. kir. 5. tábori tüzérezred érdeemes parancsnokságának.

Helyben

A február 21-én kelt, G 329. számú hátrirati parancs következtében a Dr. Töltényi János egykori cs. kir. főorvos

44 Eredetiben valamennyi német nyelven íródott.

45 Hermann Róbert szíves segítségével alapján az aláíró Dr. Anton Beé lehetett.

ra vonatkozó levelezés visszacsatolásával a legalázatosabb alulírott az alábbiakban előterjeszti valóság-hű nyilatkozatát az érdekes cs. kir. ezredparancsnokságnak. 1848. év őszén, amikor a legalázatosabb alulírott még tábori alorvosként illetve alsebésként volt az érdekes cs. kir. 5. tábori tüzérezred állományában, ahonnan a honvédsereg egészségügyi igazgatóságánál már titkári alkalmazásban volt Dr. Töltényi János úr a cs. kir. tábori alorvosok mind gazdasági, mind hivatali tekintetben nyomottan kilátástalan helyzetére való utalással ismételt ajánlatot tett a honvédseregbe való átlépésre. Ennek során minden alorvos hadnagyként és havi 30 konvenció pénzemű forint zsolddal jobban lenne alkalmazva, mint maga egy cs. kir. osztrák főorvos. A honvédsereg főorvosai még századosi rangot is kapnának és havi 50 konvenció pénzemű forint zsoldot élveznének. Jóllehet a magyar rendszerrel is szembe menne, ha seborvosokat főorvosokként vennének fel a seregbe, Dr. Töltényi úr a befolyásos szava használatával mégis főorvosi ranggal kecsegtette alulírottat, ha átlépne.

Pest, 1850. február 22-én
Johann Wanek s. k.
a sebészet magisztere stb.
tábori főorvos a cs. kir. 5. tüzérezrednél.
.....

Az érdekes 5. tábori tüzérezred parancsnokságának. A hónap 21-én, G 329. számmal kapott parancs érdekes hátirata következtében a legalázatosabb alulírott, a Dr. Töltényi úrra vonatkozó nyilatkozatát a levelezés csatolásával szolgálati kötelezettséggel terjeszti elő az alábbiakkal.

1848 évben Dr. Töltényi titkárként és egészségügyi referensként volt az akkor fennálló magyar nemzetőri tanácsnál, és megkísérelte alulírottat többször is rábeszélni a lázadókhöz való átlépésre a cs. kir. tábori orvosi ágazat bajos viszonyaira való utalással.

Buda, 1850. február 23-án
Ludwig Navratil s. k.
cs. kir. tábori főorvos az 5. tüzérezrednél
beosztva a hadsereg egészségügyi igazgatóságánál

Irodalom

- BAJZIK, L. 2013: Adalékok gyulai Gaál Miklós 1848–1849-es honvédtábornok mérnöki tudásáról és műveltségéről. – AETAS 2013/2: 61–89.
- BEKES, J. 2015: A hála avagy Töltényi János doktor megdicsőülése, majdan kinszenvedelmes bukása. – Napút 2015/4: 32–49.
- BODOSI, M. 1996: Somogy vármegye kaposvári közkórházának története. (1846–1900). In: Bodosi M. – Farkas M. – Gyódi Gy. – Nagy Gy. (szerk.): Somogy megye kaposvári kórházának jubileumi évkönyve (1846-1996). Kaposvár, 1996.
- CSIKÁNY, T. 1998: A honvédtüzérség megszervezése és szervezeti fejlődése 1848-ban. AETAS 1998/2–3: 54–73.
- FRANKL, J. 1964: Töltényi János a szabadságharc törzssorvosa. In: Frankl J. (szerk.) Somogyi orvosnapok, IV., A Somogy megyei Egészségügyi Bizottság és a Kaposvári Megyei Kórház kiadványa. Kaposvár, 1964.
- FRANKL, J.–BODOSI, M. 1987: A két Töltényi életműve és példája. Orvosi Hetilap 1987. augusztus 23. 1793–1797.
- GÁSPÁR, F. 2020: Megtalált évek: a kaposvári kórház története 1849-től 1870-ig. In: dr. Gáspár Ferenc: Felszeletelt történelem. Kaposvár, 2020.
- GÖRGEY, A. 1911: Életem és működésem Magyarországon az 1848. és 1849. években. II. kötet. Budapest, 1911.
- HERMANN, R. 2019: Újratermelődő tévhitek. 1848–1849 legendái. Rubicon 1991/1: 86–97.
- HORVÁTH, P. 2020: A szereplőkonstruálás mintázatai történelmi tárgyú narratívákban. Nyelvtudományi értekezések (168). Budapest, 2020. <http://mersz.hu/a-szereplőkonstruálás-mintázatai-történelmi-tárgy-narratívákban/> Letöltés dátuma: 2023. június 15.
- JAEGER, W. 1991: Péče o raněné na bojišti. Presentace na konferenci. Praha, 1991. In: Hochsteiger, T. (szerk.): Hradec Králové/Königgrätz 1866–1991. Praha, 1993.
- KAPRONCZAY, K. 2015: Az 1848-49 évi magyar szabadságharc katonae egészségügyi szervezete. In: Kapronczay K. (szerk.) Háború és orvoslás. Az I. világháború katonae egészségügye, annak néhány előzménye és utóélete. Orvostörténeti tanulmányok. Budapest, 2015.
- KAPRONCZAY, K.–SZEMKEŐ, E. 1981: A betegápolás szervezése a szabadságharc idején. Orvostörténeti Közlemények, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Budapest, 1981.
- KATONA, T. 2001: Az aradi vértanúk. Budapest, 2001. Magyar Elektronikus Könyvtár. <http://mek.niif.hu/html>aradiv01000>aradiv01000>. Letöltés dátuma: 2023. június 15.
- KISS, B. 2021: A császári és királyi 44. gyalogezred története. In: Récsai Balázs (szerk.): Kaposvár és az első világháború. Kaposvár, 2021.
- KOVÁCS, M. 2017: Mítosz és történelemteremtés. RomKat.ro <https://romkat.ro> > mitosz-es-tortenelemteremtés. Letöltés dátuma: 2013. május 24.
- KOVÁCS, Z. 2015: Bekes József orvosdrámája is debütált a Poszton. <https://kaposvarmost.hu> >kultura>2015/06/11 bekas. Letöltés dátuma: 2023. május 24.
- PELYACH, I. 2013: Egy legenda nyomában. Vécsey Károly gróf kézcsojka az akasztófa árnyékában. AETAS 2013/2: 107–129.
- SZARKA, L. 2011: Gyulai Gaál Miklós honvédtábornok életrajza. <http://hdl.handle.net/10831/45051>. Letöltés dátuma: 2023. április 6.
- SZEMES, P. 2022: Az egészség és béke szolgálatában. A kaposvári kórház és honvédség történetének mérföldkövei. Kaposvár, 2022.
- VÉRTES, L. 2016: Hajdanvolt kaposvári orvosok. Töltényi János. Budapest, 2016. 13.
- ZACHAR, J. 1993: Zachar József: Szemle. Könyvismertető. Hadtörténelmi Közlemények 1993/4.
- ZÉTÉNY, GY. 1948: A magyar szabadságharc honvédorvosai. Budapest, 1948.
- ZÓKA, P. 2019: Töltényi János (1812-1870). In: Szemes Péter–Zóka Péter Tanúságtévők. Tizenkét somogyi orvosportré. Kaposvár, 2019.

